

Erç
Taran dı

163460

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.
949--dos21

TURHANOĞULLARI'NIN BALKANLAR'DAKİ İMAR FAALİYETLERİ

Mustafa ÖZER*

I. Giriş:

Osmanlı Devleti'nin fetih politikasının önemli bir parçası olan “akıncı” birlikleri sadece kazandıkları topraklarla değil, yaptırmış oldukları mimarlık eserleriyle de ülkenin imarına katkıda bulunmuşlardır. Birçok yerde yaptırdıkları değişik fonksiyonlu binalardan oluşan külliyeler ve tek yapı ölçeğindeki eserlerle bölgenin ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve askeri bakımlardan gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu bildirimizde, akıncı ailelerinden Turhanoğulları'nın Anadolu ve özellikle Balkanlar'daki imar faaliyetlerini, kaynak ve yayınlardan yararlanarak saptamaya çalışacağız. Ancak, konuyu ele almadan önce, henüz siyasi ve askeri bir kurum olarak arşiv belgelerine dayalı ayrıntılı bir incelemeye konu olmamış bulunan akıncılık kurumunun, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkışı, kuruluş amaçları ve ülkenin değişik açılardan gelişmesine sağladığı katkılar üzerinde kısaca durmak gerektiği kanaatindeyiz.

Köse Mihal tarafından Osman Gazi zamanında kurulduğu kabul edilen “akıncı” birliği mensupları, Rumeli'de sınır boylarına yakın yerlerde yaşarlar ve genellikle yaz aylarında düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Süratli bir şekilde hareket etmelerinden dolayı bu adı alan ve adeta bir “öncü” kuvvet niteliğindeki “akıncı”ların beyini devlet tayin ederdi. Devlet içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip bu komutanlık görevini uzun bir süre Mihaloğlu,

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Evrenosoğlu, Malkoçoğlu ve Turhanoğlu gibi akıncı aileleri yapmışlardır. Komutanlık görevi babadan oğula geçen akıncı birliği; savaş zamanlarında ordudan 15-20 gün önce harekete geçerek, düşman arazisinde keşiflerde bulunur ve yol güzergahında ordunun ilerlemesini zorlaştıracak her şeyi ortadan kaldırarak köprü ve geçitleri emniyet altına alırdı. Yol güzergahındaki hububatı koruyan ve düşmana yarayacak şeyleri imha eden akıncılar devletten maaş almazlardı ve tımar sahibi olup vergiden muaf tutulmuşlardı.¹ Devlet tarafından kuruluşundan itibaren özel önem ve imtiyazlar verilen akıncılara özel bir statü verilmesinin başlıca sebebi, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'daki bütün devletlerin askeri teşkilatlarında akıncı birliğine benzer nitelikte kuruluşların bulunmuş olmasıdır. Bir diğer neden de, devletin ve ülkenin söz konusu dönemdeki sosyal, kültürel, askeri ve dini alanlardaki ihtiyaçlarıydı.²

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında hanedan ile birçok akıncı ailesinin bu kuruluşta büyük hizmetleri olmuş, özellikle bu ailelerden bazıları kollara ayrılarak devletle birlikte yayılıp, genişlemiş ve güçlenmişlerdir.³ Yapılan akınlar sırasında askerlerin başında komutan olarak mutlaka dört büyük akıncı ailesinden (Mihaloğlu, Evrenosoğlu, Malkoçoğlu ve Turhanoğlu) birisi veya bir kaç bulunurdu. Çevik, iyi ata binen ve kuvvetli gençlerden oluşan akıncı ocağına girenler, buldukları yerde kefil göstermek zorundaydılar. Eğer akıncıların oğulları varsa, bunların ocağına alınmaları yasal bir zorunluluktur. Akıncılar toplu olarak bir yerde bulunmazlar, Rumeli'nin değişik bölgelerinde harekete hazır durumda beklerlerdi. XV. yüzyıla kadar devlet katında hiçbir akıncı ailesi arasında ayırım yapılmamış, bir yere akın yapma ihtiyacı ortaya çıktığında, büyük kumandanlardan birisi lider olmuştur. Ancak XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, büyük akıncı ailelerinden her birinin bir bölgede yerleşerek büyük mülkler edinip vakıflar kurması nedeniyle, yapılacak bir akında, akın bölgesine en yakın ailenin komutanlık görevini üstlenmesi adet haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a geçişlerinde Mihaloğulları Bulgaristan (Plevne, Tırnova, İhtiman, Semendire); Evrenosoğulları Arnavutluk ve Dalmaçya; Malkoçoğulları Bosna; Turhanoğulları da Yunanistan, Mora bölgelerinde bulunuyorlardı. Akıncı birlikleri esas itibarıyla Rumeli'de, sınır boylarında yerleşerek batıya akınlar yapmakla birlikte, II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde Anadolu'nun doğusundaki devletlere karşı

¹ Gökçek, 1950, 5; Uzunçarşılı, 1965, 139; Gökbilgin, 1979, 286; Özcan, 1989, 249- 250; Oğuzoğlu, 1996, 30- 31.

² Gökçek, 1950, 4.

³ Gökçek, 1950, 2.

da kullanılmışlardır.⁴

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme yıllarında önemli görevler üstlenen ve büyük bir eksikliği gideren akıncılar, XVI. yüzyılın sonlarına kadar varlıklarını kuvvetli bir şekilde sürdürmüşlerdir. M. 1595 yılında Vezir-i azam Sinan Paşa'nın Eflak'ta yenilmesi üzerine, ordunun gerisinde kalan akıncıların çoğu ölmüş ve bundan sonra akıncı ocakları, eski önemini kaybederek yok olup gitmişlerdir.⁵ Akıncı aileleri, statüleri gereği büyük tımar sahibi olmuşlar ve yeni alınan yerlerde idari, ekonomik, sosyal ve ticari bakımlardan önemli bir güç haline gelmişlerdir. Akıncı ailelerinin yerleşim politikası, devletin iskan metodunun da özünü oluşturmaktadır. Tımar yoluyla büyük gelirler elde eden bu aileler, gelirlerinin bir kısmını, kurdukları vakıflar yoluyla imar faaliyetlerine harcamışlardır. Ülkenin sınırlarının genişletilmesinde öncü olan akıncılar; yeni ele geçirilen yerlerin şenlenmesi ve gelişmesinde de öncü olmuşlar ve yaptıkları cami, mescit, medrese, mektep, han, hamam, zaviye, imaret, köprü gibi dini-ticari sosyal nitelikli eserlerle, Anadolu ve özellikle Balkanlar'da pek çok bölgenin imarına da katkıda bulunmuşlardır.⁶

II. Turhanoğulları ailesinin şeceresi, askeri ve sosyal faaliyetleri:

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Balkanlar'ın ele geçirilmesinde önemli rol oynayan akıncı ailelerinden olan Turhanoğulları, ismini devletin ilk büyük komutanlarından, Üsküp fatihi olarak kabul edilen ve ilk sancakbeyi görevini yapan Paşa Yiğit Bey'in iki oğlundan⁷ biri olan Turhan Bey'den almıştır⁸

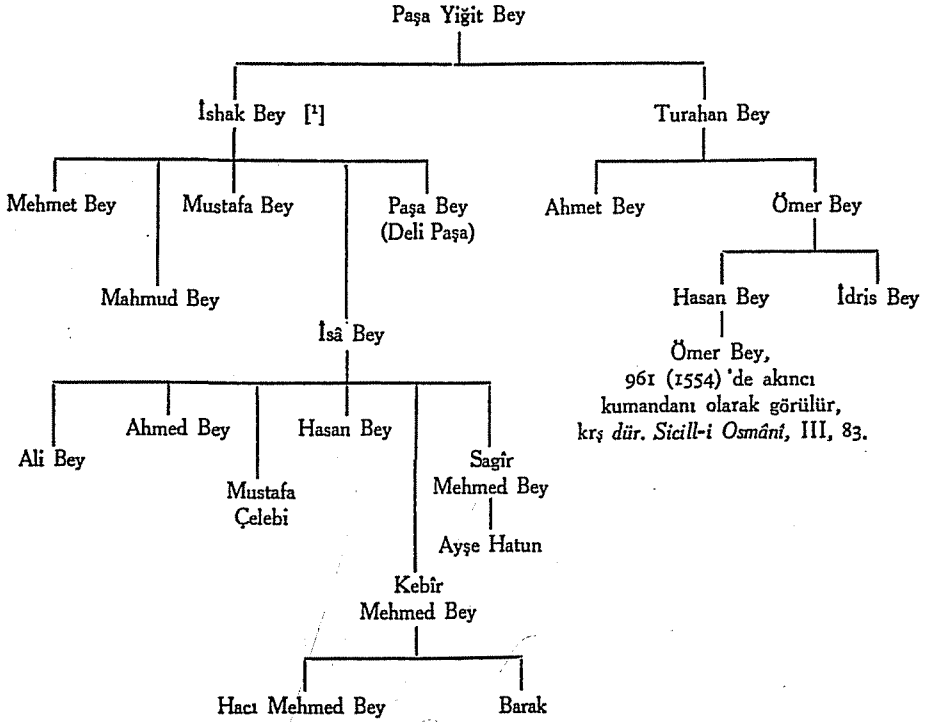
⁴ Gökçek, 1950, 7; Uzunçarşılı, 1965, 139; Özcan, 1989, 249-250. Rumeli'nin Türkler tarafından fethine, iskanına ve imarına dair bir çok araştırma ve yayın yapılmıştır. Bu yayınlardan bazıları şunlardır: İnalık, 1964, 766-773; Aktepe, 1953, 299-312.

⁵ Uzunçarşılı, 1965, 140.

⁶ Akıncı ailelerinin Osmanlı tarihinde oynadıkları rol, Balkanlar'ın fethine katkıları ve elde edilen topraklardan bir kısmının bunlara verilmesiyle ilgili olarak bkz. Barkan, 1974, 359-362; Timur, 1979, 187-200; Akdağ, 1979, 497-498; Altınay, 1933; Tacan, 1936; Sezgin, 1999, 213-215. Akıncı ailelerinin Anadolu ve Balkanlar'daki imar faaliyetlerine yönelik araştırmalarımız devam etmektedir. Arşiv belgeleri ve arazi çalışmasına dayalı bu araştırmamızı, en kısa zamanda tamamlayıp yayına hazır hale getirmeyi umut ediyoruz. Akıncı ailelerinin imar faaliyetlerine yönelik, ancak büyük eksiklikler içeren bir çalışma vardır. Bkz. Arslan, 2001, 42-47.

⁷ Paşa Yiğit Bey'in diğer oğlu İshak Bey olup, babasından sonra Üsküp Sancakbeyi olarak da görev yapmıştır. Ancak, bu konuda farklı görüşler vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özer, 1988, 46, dn.18. Başta Üsküp olmak üzere ülkenin değişik yerlerinde birçok eserler yaptıran İshak Bey'in Üsküp'te bir külliyesi bulunmaktadır. Külliyyeden günümüze sadece cami ile büyük oranda değişikliğe uğramış bedesteni sağlam olarak gelebilmiş, türbesi ise harap durumdadır. İshak Bey'in Üsküp'teki külliyesi için bkz. Özer, 1998, 46-51, 129-132, 205.

⁸ Mevcut yayınlarda, Turhan Bey'in kökeni konusunda tartışmalar olmakla birlikte, babasının Üsküp ve Bosna'yı fetheden Paşa Yiğit Bey olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu konu-

1. Turhanoğulları Ailesi'nin Soy Ağacı (Babinger'den)

Yunanistan ve Mora'daki akıncıların bağlanmasıyla büyüyen aileye ismini veren Turhan Bey⁹ Mora, Makedonya ve II. Mehmed'in İstanbul'u muhasarasından önce İstanbul civarına yaptığı akıncılarla şöhret bulmuş ve kendi adını taşıyan halefleri de "Turhanlı akıncılar" olarak devlete hizmet etmişlerdir. H. 973/M. 1565 tarihli kaynaklarda Turhanlı akıncıların merkezi olarak İnebahtı görülmektedir.¹⁰ Ailenin en önemli ismi olan Turhan Bey'in ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Adına ilk defa Mayıs 1423'te Mora'da süvari komutanı olarak rastlanan Turhan Bey, babası Paşa Yiğit Bey'in 1413'te ölmesiyle Üsküp Sancakbeyliği görevini yürütmüştür. Mora'yı Os-

daki farklı görüşler için bkz. Babinger, 1988, 104-105; Parmaksızoğlu, 1983, 19; Peremeci, 1939, 387-388; Çevik, 1949, 117-122. Ancak, Sayın Yrd. Doç. Dr. Levent Kayapınar'ın arşiv belgelerine dayanarak hazırladığı ve bu kitapta basılan Turhanoğulları'nın şeceresi, askeri, siyasi ve kültürel faaliyetlerine yönelik bildirisini, bu aile hakkındaki bir çok bilinmeyen ve bilinen bazı bilgilerin de ne kadar yanlış ve eksik olduğunu ortaya koymuştur.

⁹ Turhan Bey'in ismi bazı yayınlarda Turahan Bey şeklinde geçmektedir. Bu konuda bkz. Babinger, 1988, 104; Arslan, 2001, 109.

¹⁰ Gökçek, 1950, 10.

manlı topraklarına katan Turhan Bey Arnavutluk üzerine yürümüş ve kesin bir zaferle Mora'ya dönmüştür.¹¹ 1443 yılı başlarında Hunyadi Janos'a karşı yapılan savaşa katılan Turhan Bey, yenilgiyle sonuçlanan İzladi Derbendi savaşında başarısız görülerek, o tarihlerde ünlü olan Tokat yakınlarındaki devlet hapishanesine, Bedevi Çardak'a hapsedilmiştir.¹² Ömrünün yaklaşık on yılını burada geçirdiği tahmin edilmektedir. Mora'nın Osmanlı topraklarına katılması için, çok stratejik bir konumda ve Mora boğazının üzerindeki bir sete yapılmış bulunan Germe Kalesi'nin fethi gerekiyordu. Sultan Murad, Germe Kalesi'nin fethini istediğinden, uzun yıllar bu bölgede bulunan ve buraların durumunu gayet iyi bilen Turhan Bey'i çağırmıştır. Bazı tarihçilere göre, onun hapisten çıkarılması bu sırada idi. Turhan Bey, bu illerin giriş ve çıkışlarını çok iyi biliyordu. Sultan onu bir miktar askerle öncü olarak gönderdi, arkasından kendisi de Germe üzerine yürüdü ve uzun çarpışmalardan sonra kaleyi fethetti.¹³ Turhan Bey, II. Mehmed tarafından 1453 yılında Ahmet ve Ömer adlı oğullarıyla¹⁴ birlikte, Mora'nın fethinde¹⁵ görevlendirilmiş ve II. Kosova savaşında büyük başarılar elde etmiştir. 1455'te Edirne'de görülen Turhan Bey, ilerlemiş, muhtemelen 70'li, yaşlarda 1456'da ölmüş olup Edirne Uzunköprü'ye bağlı, ilk adı Paşa Yiğit, şimdiki ise Kırkkavak olan köy-

¹¹ Babinger, 1988, 105; Arslan, 2001, 109; Peremeci, 1936, 386; Parmaksızoğlu, 1983, 19- 20; Çevik, 1949, 117- 122; Bees, 198.,419- 421; Mehmed Süreyya, 5, 1996, 1639.

¹² Bir rivayete göre de bu yenilgiye sebep olan ve bir iş becermekten aciz, gafil Semendire valisi Turhan Bey, sugurların korumasına tayin edilmişti. Turhan Bey daima Rumeli askerlerinden Toğuca ve Akıncılara şöyle derdi: "Kafirlerin bizimle savaşacak halleri kalmadı. Sizler, şimdiden sonra savaşlarda kafirlere yumuşak davranınız. Zira küffarın kökünü kurutursanız Sultan'ın size ihtiyacı kalmayıp, reaya olursunuz." Bu sözlerin cahil ve halktan olan bazı askerleri cihad ve gazadan soğuttuğu ve Kasım Paşa'ya katılmaları emredilince bunların işi ağırdan alıp geç davrandıkları ve Sultan'ın bunu haber alır almaz, Turhan Bey'i Tokat yakınlarındaki Bedevi Çardak'ta uzun süre hapsedtiği görüşü ileri sürülmektedir. Bkz. Müneccimbaşı, I, ty, 233; Oruç Beğ, ty, 91. Hoca Sadettin, 2, 1979, 211-212; İnalçık, 1987, 16, 57-58. Tokat yakınlarındaki hapishane Bedevi Çardak'a bir diğer akıncı ailesi olan Mihaloğulları ailesine mensup Mihaloğlu Mehmed Bey de hapsedilmişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, 1997, 181-185.

¹³ Müneccimbaşı, I, ty, 241. Bazı tarihçilere göre ise Turhan Bey, H. 850/M. 1446'da, Varna zaferinin olumlu etkisi ve Rumeli beylerinin isteğiyle affedilmiş ve tekrar Mora akıncı beyliğine getirilmiştir. Bkz. Babinger, 1988, 105; Bees, 1988, 419; Peremeci, 1936, 386; Parmaksızoğlu, 1983, 19-20; Hoca Sadettin, 2, 1979, 222, 232.

¹⁴ Turhan Bey'in Ahmed ve Ömer adında iki oğlu olduğu bilinmemekte birlikte, H. 858/M. 1454 tarihli vakfiyesinde şahitler arasında geçen Mehmed, Veysi, Ahmed, Osman ve Hızır ile vakfın mütevellisi olan Ömer adında oğulları olduğu da ileri sürülmektedir. Bkz. Babinger, 1988, 106; Ayverdi, 1974, 787.

¹⁵ Mora'nın Osmanlılar tarafından fethine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Bees, 1988, 419- 424.

de yaptırdığı külliyeinin bahçesindeki türbesinde yatmaktadır.¹⁶

Turhan Bey'in oğullarından Ömer Bey, akıncılık faaliyetlerini sürdürmüş ve İstanbul'un alınmasından sonra babası Turhan Bey'in yerine Tesalya ve daha sonra da Mora sancakbeyi olmuştur. II. Mehmet ile II. Bayezid dönemlerinin önemli komutanlarından olup, ne zaman ve nerede doğduğu saptanamamıştır. Mora ve Atina'daki karışıklıkları ortadan kaldırmak için buralara akınlar düzenleyen ve Atina'yı Osmanlı topraklarına katan Ömer Bey, II. Mehmet'in Akkoyunlular ile yaptığı Otlukbeli Savaşı'na da katılmış ve Uzun Hasan'a esir düşerek Bayburt Kalesi'ne hapsedilmiştir. Savaşın kazanılmasıyla kurtarılan Ömer Bey, daha sonra babası Turhan Bey'in Edirne Uzunköprü Kırkkavak Köyü'ndeki vakfının mütevellisi olmuştur. Kardeşi Ahmed'den daha etkin olan Ömer Bey'in, 1477'de Venedikliler'i İsonzo'da yendiği ve 1484'te hayatta olduğu bilinmektedir. Ölüm tarihi belirlenemeyen Ömer Bey'in mezarı, Tekirdağ Malkara'da yaptırdığı külliyeinin içerisindeki H. 908/ M. 1502 tarihli türbesindedir. Ömer Bey'in iki oğlundan Hasan hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Diğer oğlu İdris ise şair olarak ünlenmiş ve bazı önemli eserlerin tercümesini yapmıştır. Ömer Bey'in kardeşi Ahmed'in, babası gibi hacca gitmeye teşebbüs ettiği ve akıncılık faaliyetlerinde pek fazla etkin olmadığı kabul edilmektedir.¹⁷

III. Turhanoğulları ailesinin imar faaliyetleri:

Turhanoğulları ailesine mensup akıncılar Trakya (Tekirdağ Malkara, Edirne Uzunköprü), Yunanistan (Tesalya-Yenişehir (Larissa), Tırhala, Dimetoka, Tırnova, Eğriboz, Livadya), Bosna-Hersek (Ustikolina, Jepçe) ve Kudüs gibi bölgelerde cami, mescit, medrese, mektep, imaret, zaviye, han, hamam, be-desten, çeşme, türbe, kilise, kule vb. eserler inşa ettirerek bunlara zengin vakıflar tahsis etmişler ve böylece, bölgenin gelişip şenlenmesini sağlamışlardır. Şimdi sırasıyla Anadolu ve Balkanlar'da Turhanoğulları ailesine bağlanan

¹⁶ Turhan Bey'in Kırkkavak Köyü'nde yaptırdığı külliye hakkında hazırlamış olduğumuz çalışmayı, 6-7 Mart 2003 tarihleri arasında Ankara'da Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nün düzenlemiş olduğu, Sanatta Asya-Anadolu İlişkileri Sempozyumu'nda; "Edirne- Uzunköprü- Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi" adıyla sunduk. Bildiri metni baskı aşamasındadır. Turhan Bey'in ölümü hakkında bkz. Parmaksızoğlu, 1983, 19-20; Babinger, 1988, 105; Peremeci, 1936, 386; Arslan, 2001, 109; Mehmed Süreyya, 5, 1996, 1639.

¹⁷ Peremeci, 1939, 386; İnalçık, 1987, 145- 146; Bees, 1988, 422; Babinger, 1988, 106; Bağman, 1996, 205; Mehmed Süreyya, 4, 1996, 1313; Münecimbaşı, II, ty, 344- 345; Yüksel, 1983, 330.

eserleri¹⁸ ele alalım: ¹⁹

A. Turhan Bey'in yaptırmış olduğu eserler:

1. Kırkkavak Köyü Turhan Bey Külliyesi: ²⁰ Gazi lakaplı Turhan Bey'in H. Evail-i Receb 858 / M. Haziran 1454 tarihli vakfiyesinden Edirne - Uzunköprü - Kırkkavak Köyü'nde kendi adını taşıyan bir külliye inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Harap durumdaki camisi dışında hiçbir yapısı bu güne ulaşmayan külliyenin

a. cami,

b. medrese,

¹⁸ Turhanoğulları ailesine mensup kişiler daha çok Balkan coğrafyasında, Yunanistan ve Mora'da vakıflar kurarak köy, kasaba ve şehirlerin gelişip şenlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Kaynak ve yayınlarda, sadece Turhan Bey, Ömer Bey ve Hasan Bey'in imar faaliyetleri hakkında bilgi bulunabilmiştir. Ailenin diğer fertleri Ahmet, İdris ve Ömer beylerin hem hayatları ve hem de imar faaliyetleri konusunda henüz yeterli bir bilgiye ulaşamadık. Bu nedenle bu çalışmada, Turhan Bey ile Ömer Bey'in yaptırmış oldukları eserler ele alınacaktır. Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerindeki Osmanlı dönemi imar faaliyetleri ve vakıf eserleri konusunda araştırma yapan bir çok bilim adamı vardır. Bunların başında E. H. Ayverdi ve M. Kiel gelmektedir. Ayverdi ve Kiel, arşivlerdeki belgelerden de yararlanarak, kısıtlı imkanlarla bölgede araştırma ve incelemeler yapmış ve sonuçlarını kitap ve makaleler halinde yayınlamışlardır. Ayrıca, S. Eyice, Yunanistan'daki Türk dönemi eserlerini genel hatlarıyla ele aldığı iki makale yayınlamıştır. M. T. Gökbilgin ise, XV.- XVI. yüzyılda Rumeli'de kurulan vakıfları, mülkleri ele aldığı çalışmasında tamamıyla arşiv malzemesi kullanmıştır. N. Göyünç Yunanistan-Mora'daki, Y. Halaçoğlu ise Yunanistan- Teselya Yenişehir'deki, Osmanlı döneminde inşa edilen mimarlık eserlerini arşiv belgelerinden hareketle saptamaya çalışmışlardır. N. Çam'ın yakın zamanlarda yayınlanan eseri ise bir fotoğraf albümü şeklinde olup, bazı eserler hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bkz. Ayverdi, IV, 1982; Eyice, 1954, 157-182; Eyice, 1955, 205-231; Gökbilgin, 1952; Çam, 2000. Bu çalışmada, adı geçen araştırmacıların eserlerinden yararlanılmış ve bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerindeki Osmanlı dönemi eserleriyle ilgi yapılmış olan diğer çalışmalar ise yeri geldikçe belirtilecektir.

¹⁹ Bu çalışmada, Turhanoğulları ailesine mensup kişilerin Anadolu ve Balkanlar'da yaptırmış oldukları eserler ve kurdukları vakıflar, kaynak ve yayınlar yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Hiç şüphesiz belirlenen eserler, Turhanoğulları ailesinin Anadolu ve Balkanlar'da inşa ettirdikleri eserlerin tamamını içermemektedir, çünkü henüz arşivlerdeki belgelerin birçoğu incelenip değerlendirilmemiştir. Bu incelemede, Turhanoğulları ailesine bağlanan yapılar, ayrıntılı bir şekilde tanıtılıp yorumlanmamış, sadece isimleri, buldukları yerler, günümüze ulaşmış olup olmadığını, banisi, yapım tarihi, ait olduğu vakıf ve bölgenin imarına katkıları yönünden ele alınmışlardır. Adı geçen aileye ait mimarlık mirasını, tarih, plan ve mimari malzeme, teknik ve süsleme bakımlarından inceleyip, değerlendirmek bu bildirinin çerçevesini aşacağı için, bu konuyu bir başka çalışmada ele almayı planladık. Turhanoğulları ailesine bağlanan eserler ele alınırken, aileye adını veren Turhan Bey'den başlayarak sırasıyla, Ömer Bey, Ahmed Bey, Hasan Bey, İdris Bey ve son olarak da Hasan Bey'in oğlu Ömer Bey'in kurdukları vakıflar ve yaptırdıkları eserler incelenmiştir.

²⁰ Turhan Bey'in kendi türbesinin de bulunduğu külliye, Edirne Uzunköprü'de Kırkkavak Köyü'ndedir. Cami, medrese, mektep, hamam, zaviye ve türbeden oluşan külliye günümüze sadece, harap durumdaki cami ulaşmıştır. Bu konuda hazırlanmış olduğumuz bir çalışma yayın aşamasındadır. Söz konusu çalışma için bkz. dipnot 16.

- c. mektep,**
d. hamam,
e. zaviye,

f. türbeden oluştuğu anlaşılmaktadır.²¹ Vakfiyesinin hazırlanış tarihini dik-kate olarak, XV. yüzyıl ortalarında inşa edildiğini düşündüğümüz cami ve diğer eserlerin ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir. Kare, kübik planlı ve üzeri kubbeye örtülü cami, kaba yontu taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Günümüzde harap durumda olan eserin üst örtüsü, minaresi ve kuzey cephede olması gereken sundurması yıkılmıştır. Terk edilmiş durumdaki caminin kuzeydoğusunda olduğu anlaşılan Turhan Bey'in türbesi ise tamamen yıkılmıştır. Kare planlı ve üzerinin yüksek bir kasnağa oturan kubbeye örtülü olduğu anlaşılan türbe, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.²² Külliyeeye ait diğer yapılar hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır

Turhan Bey, külliyesi için, Yunanistan- Tesalya- Yenişehir'de han, Ergene nehri üzerinde beş göz değirmen, Yunanistan - Tırhala'da hamam, Uzunköprü'ye bağlı Sultansah, Turhan Bey (Paşa Yiğit), Bulduklu (Buldu) köyleri, Turhan Kavağı ve Doğançı Firuz çiftlikleri ile değişik yerlerdeki bir çok dükkan, değirmen, arazi ve hayvanın²³ geliri ile köleyi²⁴ vakfetmiştir.²⁵

²¹ Turhan Bey'in Tekirdağ- Malkara ve Edirne- Uzunköprü- Kırkkayak Köyü'ndeki eserleri için kurduğu vakfa ait H. 858/M. 1454 tarihli vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde olup, M. T. Gökbilgin ve L. Bağman tarafından özetlenerek, E. H. Ayverdi tarafından Latin harflerine çevrilerek ve yorumlanarak, M. Serez tarafından ise vakfiyenin tamamı Latin harfleriyle yayınlanmıştır. Gazi Turhan Bey'den "umdet'ül guzat'ül-mücahidin emir Paşa Yiğit Bey oğlu Hacı Turhan Bey" şeklinde bahsedilen vakfiyenin aşı 12x0.235m. ölçülerindedir. Vakfın ilk mütevellisi olarak oğlu Ömer Bey tayin edilmiş, öldüğünde ise onun oğullarının mütevellisi tayin edileceği vakfiyede belirtilmiştir. Vakfiyenin sonunda 30 şahidin imzası, başta ise dua, besmele ve onaylar yer almaktadır. Daha sonra vakfın şartları sıralanmakta ve vakfa bağlı eserler ile gelir getiren bina ve arazilerden söz edilmektedir. Vakfın gelirinin nasıl ve ne şekilde harcanacağından bahisle, vakfiyenin H. Evail-i Receb 858/M. 1454 Haziran sonunda hazırlandığı ve H. Muharrem sonu 859/M. 1455 Kanun-i Sani ortalarında yazdırıldığı bildirilmektedir. Bkz. Gökbilgin, 1952, 340-342; Ayverdi, 1974, 785-787; Serez, 1993, 60-63; Bağman, 1996, 203-204.

²² Külliyeeyi oluşturan yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. dipnot 16'da belirttiğimiz çalışma.

²³ Vakfiyeden anlaşıldığına göre vakfın kurulduğu zamanda vakfedilen hayvan adedi şu şekildedir: 90 manda, 140 sığır ve inek, 800 koyun ve 1040 keçi. Bkz. adı geçen vakfiye.

²⁴ Köleler aileleri, hayvanları ve alet- edavatıyla birlikte vakfın hizmetinde olup hamam ve zaviyelerin temizliği, su yollarının bakımı, hamam küllerinin taşınması ve diğer işleri yaparlardı. Bkz. adı geçen vakfiye.

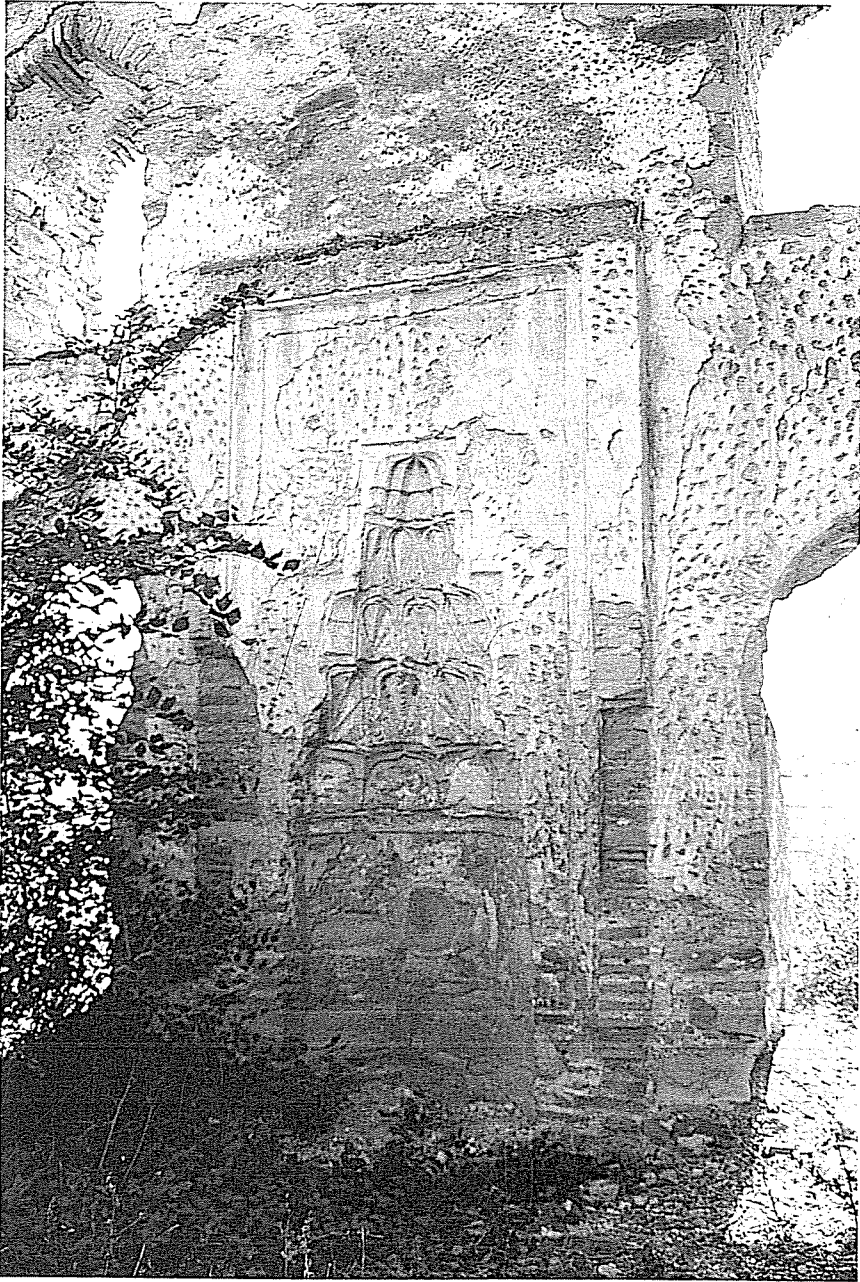
²⁵Gökbilgin, 1952, 340-342; Vakfiyeler, 250-255; Ayverdi, 1974, 786-787.

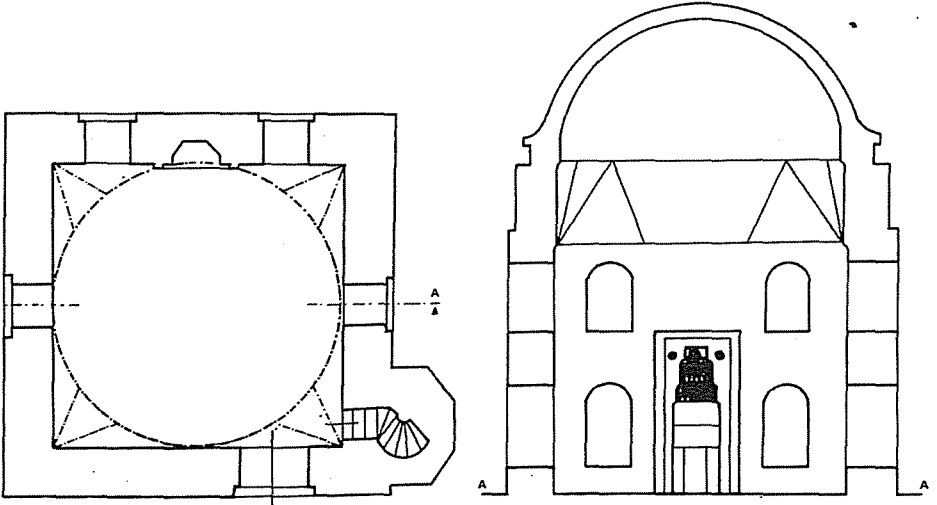
2. Edirne- Uzunköprü- Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camisi'nin genel görünüşü
(Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

3. Gazi Turhan Bey Camisi'nin günümüzdeki görünüşü

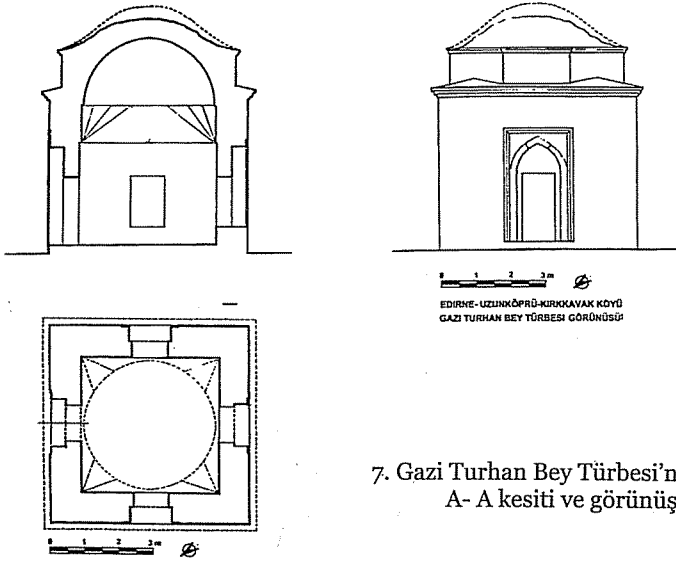
4. Gazi Turhan Bey Camisi'nin mihrabı

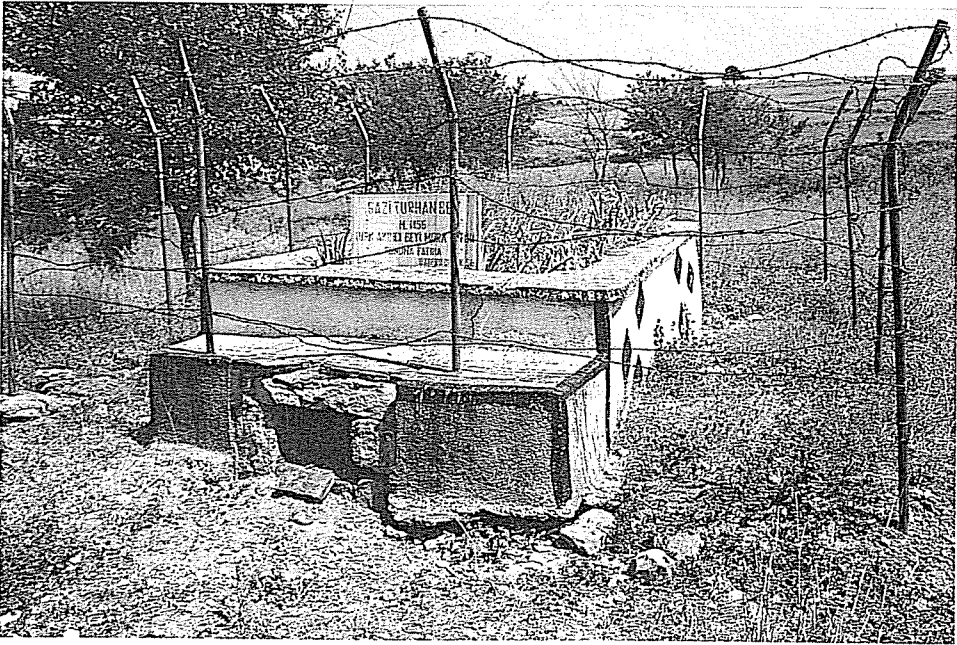
5. Gazi Turhan Bey Camisi'nin planı ve A- A kesiti

6. Gazi Turhan Bey Türbesi'nin genel görünümü
(Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden)

7. Gazi Turhan Bey Türbesi'nin planı,
A- A kesiti ve görünüşü

8. Gazi Turhan Bey Türbesi'nin günümüzdeki görünümü

2. Tekirdağ-Malkara Turhan Bey Külliyesi: Günümüze ulaşmayan Turhan Bey'in Malkara'daki külliyesi

a. cami,

b. medrese,

c. kervansaray (han),

d. zaviye,

e. imareten oluşmaktadır.²⁶ Turhan Bey H. 925 / M. 1519 tarihli tahrir kayıtlarından varlığını öğrendiğimiz bu külliye için kurulan vakfa, Malkara'da dükkanlar ve kervansaraylar vakfetmiştir.²⁷ Gerek Kırkkavak ve gerekse Malkara'daki eserleri için, başka yerlerde de (tarla, çiftlik, han, hamam, dükkan gibi) gelir getirici mülkler vakfetmiştir. Örneğin, Yunanistan - Serez'deki Miryani Köyü Turhan Bey'in vakıfları arasında tahrir edilmiştir.²⁸ Günümüzde, caminin yerinde Malkara Kaymakamlık binası, kervansaray arsasında ise dükkanlar bulunmaktadır.²⁹

3. Edirne - Keşan Turhan Bey (Paşa Yiğit Bey) Köyü Turhan Bey Mescidi: Turhan Bey tarafından ne zaman yaptırıldığı belirlenemeyen Uzunköprü - Keşan yolu üzerinde bulunan Paşa Yiğit Köyü'ndeki mescit, günümüzde mevcut değildir. Mescidin varlığından, Turhan Bey'in H. 859 / M. 1454 tarihli vakfiyesinde, mescidin imamına aynı ve nakdi olarak verilecek mal ve ücretin bildirilmesi nedeniyle haberdar oluyoruz.³⁰

4. Eğriboz (Khalkis) Turhan Bey Zaviyesi: Günümüzde Ege denizinde Yunanistan'a bağlı bir ada-şehir olan ve Osmanlı hakimiyetine 1470'te giren kentte Turhan Bey'in yaptırmış olduğu zaviyenin varlığını, Evliya Çelebi ve S. Eyice bildirmektedir. Hakkında herhangi bir bilgi elde edilemeyen zaviyenin, günümüzde mevcut olmadığı bilinmektedir.³¹

5. Teselya-Yenişehir (Larissa) Turhan Bey Külliyesi : Yunanistan'da, Teselya'da bulunan Yenişehir (Larissa),³² ilk olarak M. 1430'lu yıllarda, elden

²⁶ Gökbilgin, 1952, 342; Ayverdi, IV, 1974,787, 816; Serez, 1993, 60, 62; Sezgin, 1996, 123. Ayrıca bir tapu kaydında, Turhan Bey'in Malkara'da bir cami ve medresesi olduğuna dair kayıtlar vardır. Bu kayıtların bir tanesinde, "vakf-ı cami-i ve medrese-i Turhan Bey der nefsi Malkara" ifadesi bulunmaktadır. Bkz. BOA, Tapu Defteri, no: 490, s. 649.

²⁷ Gökbilgin, 1952, 342.

²⁸ Gökbilgin, 1952, 342.

²⁹ Serez, 1993, 63.

³⁰ Ayverdi, IV, 1974, 866.

³¹ Eyice, 1955, 219; Evliya Çelebi, 8, 1985, 72; Ayverdi, III, 1973, 271; Tuğlacı, 1985, 311.

³² Yunanistan - Tesalya Yenişehir'deki (Larissa) Türk dönemine ait iskan hareketi ve imar faaliyetleri hakkında genel bir bilgi için bkz. Halaçoğlu, 1974, 89-100. Osmanlı Devleti sınırları

çıkması üzerine M. 1444'te Turhan Bey tarafından tekrar fethedilmiştir.³³ Osmanlı döneminde çok yoğun bir imar faaliyetine sahne olan kentte Turhan Bey

a. cami,

b. imaret,

c. medrese,

d. hamamdan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Turhan Bey, Yenişehir'deki camisi ve medresesi ile yine Yunanistan- Tırhala'da yaptırmış olduğu camisi için büyük bir vakıf kurmuş ve H. Eva'il-i cemaziyelula 850/M. 25 Temmuz 1446 tarihli bir vakfiye³⁴ kayıt hazırlatmıştır. Turhan Bey, belirtilen eserleri için Yenişehir'de, vakıfla aynı ismi taşıyan bir hamam, mevki ve sınırları belirtilen çok sayıda dükkan, ev, tarla, arsa, bağ, değirmen ve çardak vakfetmiştir. Vakfiyede vakfın nezaret ve tevliyeti, yaşadığı sürece Turhan Bey'e, sonra büyük oğlu Ömer Bey'e, daha sonra da en salih evladına, ondan sonra torunlarına ve bu işe en layık olanlara geçer şeklinde bir şart da bulunmaktadır. Vakfın şartları arasında, camiler ile medresenin yıkılırsa dördüncü defaya kadar vakıf gelirleriyle yeniden yapılabileceğine, şayet bina yapılamayacak duruma gelirse evkafın, vakfın evladına vakfedileceği kaydı da vardır. Eserlerin bakımından arta kalan gelirin ise müteveli, cami, imaret ve medrese personeli ile öğrencilere verileceği de vakfiyede belirtilmiştir. Vakfiyeden Turhan Bey'in, Yenişehir'de bir hamamı, 14 hücreli bir medresesi,³⁵ medrese yakınında bir zaviyesi, bir imareti ile 48 dükkanının olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Külliye-yeden günümüze hiçbir eser ulaşmamıştır.

6. Teselya-Yenişehir (Larissa) Tatar Köyü (Mahallesi) Turhan Bey Mescidi: Günümüzde mevcut olmayan mescidin varlığını, Turhan Bey'in H.

içerisinde Yenişehir ismiyle bilinen bir çok yerleşim birimi vardır. Zaman zaman bazı yayınlarda karıştırılan bu yerleşim birimlerinden bazıları Türkiye, bazıları da Yunanistan sınırları içerisindedir. Araştırma konumuzu ilgilendiren Yenişehir, günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan Teselya- Yenişehir-i Fenar'dır (Larissa). Bu konudaki hatırlatmaları için Sayın Yrd. Doç. Dr. Levent Kayapınar'a çok teşekkür ederim. Bu konuda ayrıca bkz. Halaçoğlu, 1974, 89.

³³ Halaçoğlu, 1974, 90.

³⁴ Vakfiyenin VMG arşivinde, defter 743, s. 146-148'de kayıtlı suretinin fotokopisi ile Türkçe özeti M. T. Gökbilgin, yine vakfiye suretinin fotokopisi ile tamamının Türkçe'ye çevirisi M. Bilge tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250-255; Bilge, 1984, 242-255. Ayrıca, vakfiye hakkında kısa bilgiler için bkz. Ayverdi, IV, 1982, 311.

³⁵ Baltacı, 1976, 579; Bilge, 1984, 205-207.

³⁶ Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250-255; Halaçoğlu, 1974, 92-93; Bilge, 1984, 242-255; Ayverdi, IV, 1982, 311.

850/M. 1446 tarihli vakfiyesinden öğreniyoruz.³⁷

7. Teselya-Yenişehir (Larissa) Soğukpınar Köyü (Mahallesi) Turhan Bey Mescidi: Turhan Bey'in H. 850/M. 1446 tarihli vakfiyesinden³⁸ tespit edilen ve günümüzde mevcut olmayan mescit hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

8. Tırhala (Trikala) Turhan Bey Külliyesi: Yunanistan'ın güneybatısında kalan ve H. 798/M. 1395- 96'da Osmanlı topraklarına katılan Tırhala³⁹ (Trikala)'da Turhan Bey

a. cami,

b. imaret,

c. hamam,

d. iki zaviye,

e. mektep,

f. mescitten oluşan bir külliye yaptırmıştır. Yukarıda, Yenişehir (Larissa)'daki eserleri dolayısıyla hakkında ayrıntılı bilgi verdiğimiz H. 850/M. 1446 tarihli vakfiyesinden Turhan Bey'in Tırhala kent merkezinde mevki ve sınırları belirtilen bir cami, Tırhala Kalesi'nde bir mescit, yine kent merkezinde vakıf tarafından yaptırılan ve Turhan Bey'in ismiyle anılan iki zaviye, imaret, hamam ve mektepten oluşan bir külliye yaptırarak dükkan, han, hamam, değirmen, tarla, bağ, bahçe, arsalardan oluşan zengin bir vakfi tahsis ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Zaviyenin çilehane olarak adlandırıldığı, mektebin caminin yakınında olduğu ve mescitlerden bir tanesinin Kuyumcu Hamza, diğerinin⁴¹ ise Fenerli İlyas mahallelerinde bulunduğu da kayıtlarda yer almaktadır.⁴²

³⁷ Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250-255; Bilge, 1984, 242- 255; Ayverdi, IV, 1982, 311, 316.

³⁸ Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250-255; Bilge, 1984, 242- 255; Ayverdi, IV, 1982, 315.

³⁹ Tırhala sancağının Osmanlı idaresindeki erken döneminin tarihi, idari ve demografik yapısı, dirlik sahiplerinin özellikleri ile sancağa bağlı Tırhala, Fenar ve Ağrafa vilayetlerinin tahrir bilgilerini içeren H. 859/M. 1454 tarihli defter, M. Delilbaşı ve M. Arıkan tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Delilbaşı- Arıkan, 2001. Son yıllarda arşiv belgelerine dayalı benzer çalışmaların sayısı artmıştır. Sevindirici olan bu durum, Osmanlı idaresi altındaki yerleşim birimlerinin idari, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel yapısı ile imar faaliyetlerinin belirlenmesine önemli katkı sağlamaktadır.

⁴⁰ Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250- 255; Ayverdi, II, 1972, 548; Bilge, 1984, 242- 255; Ayverdi, IV, 1982, 289.

⁴¹ Vakfiyede, mescitlerden bir tanesinin Tırhala kent merkezi dışında olduğu belirtilmekte, ancak kayıtlarda geçen iki mescitten hangisinin kent dışında bulunan mahallede olduğu anlaşılamamaktadır.

⁴² Ayverdi, II, 1972, 548, dn. 1.

Külliyeyi oluşturan yapılardan hiç birisi günümüze ulaşamamıştır. Evliya Çelebi Turhan Bey Camisi'nin, şehirde fetihten sonra yapılan ilk cami, çarşı içerisinde, kiremit örtülü ve cemaatinin çok olduğunu bildirir.⁴³ 1927'de Tesalya Yenişehir (Larissa) ile Tırhala'da N. Bees ile incelemelerde bulunan F. Babinger bu caminin tamamen ortadan kalktığını ve sadece çarşı civarında, toprak seviyesinde temellerinin kaldığını yazmaktadır.⁴⁴

9. Tırhala (Trikala) dışında mescit: Vakfiyesinden ismi belirlenen⁴⁵ mescidin niteliği hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

10. Dimetoka - Drama Köyü Turhan Bey İmareti: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Dimetoka Kazası'nın köylerinden bir tanesinde, Turhan Bey İmareti adıyla kayıtlı olan eserin niteliği, bulunduğu yer ve diğer özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.⁴⁶

11. Serez (Serrai) Turhan Bey Mescidi: Osmanlı idaresine girdiği tarih konusunda farklı görüşler olmakla birlikte Serez'in, XIV. yüzyılın son çeyreğinde fethedildiği kabul edilir. Ortaçağ ve Osmanlı dönemlerinde oldukça önemli olan ve günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan şehirde,⁴⁷ Turhan Bey'in bir mescidi olduğunu İ. Parmaksızoğlu⁴⁸ kaynak belirtmeden ifade etmektedir.

12. Tırnova'da Kilise: I. Murad döneminde Osmanlı topraklarına katılan ve Turhan Bey'in ikta olarak elinde bulundurduğu Teselya bölgesindeki Yenişehir (Larissa)'e yakın ve günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan Tırnova'da (Tyrnavos), hâlâ mevcut olan bir kilise yaptırdığı yayınlarda⁴⁹ bildirilmektedir. Ancak, bu bilgilerin doğruluğunu ve kilisenin var olup olmadığı konusunu açıklığa kavuşturacak imkanımız olmamıştır.

13. Kudüs Turhan Bey Hankahı: Turhan Bey'in H. 858/M. 1454'te kurulduğu vakfın H. 859/M. 1455'te yazılan vakfiyesinde, Turhan Bey'in Kudüs'te bir hankahı olduğu, şeyhine ve dört hafıza verilecek yevmiyenin mikta-

⁴³ Evliya Çelebi, 8, 1985, 48.

⁴⁴ F. Babinger, "Moschee und Grabmal des Osman Schah zu Trikala, Ein des Baumeisters Sinan", Praktika tês Akadêmias, C. IV, Atina, 1929, s. 15'den naklen Eyice, 1955, 217.

⁴⁵ Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250- 255; Ayverdi, II, 1972, 548; Bilge, 1984, 242- 255; Ayverdi, IV, 1982, 289.

⁴⁶ Ayverdi, IV, 1982, 200.

⁴⁷ Tuğlacı, 1985, 391- 392.

⁴⁸ Parmaksızoğlu, 1983, 20.

⁴⁹ Babinger, 1988, 105.

rı ile şartı kaydedilmiştir.⁵⁰ Varlığından bu şekilde haberdar olduğumuz yapının günümüze ulaşip ulaşmadığı belirlenememiştir.

14. Ustikolina Turhan Bey Külliyesi : Mora fatihi olarak tarihe geçen ve Rumeli'nin batı bölgelerini, Arnavutluk'u, Güney Bosna'yı Osmanlı topraklarına katan Turhan Bey'in Bosna'da, Foça'ya yaklaşık 10 km. uzaklıktaki Ustikolina Kasabası'nda

a. cami,

b. mektep,

c. türbe,

d. çeşmeden oluşan bir külliye yaptırdığı ancak, ne H. 750/M. 1446 ve ne de H. 859/M. 1455 tarihli vakfiyelerinde bu eserlerine yer verilmediği anlaşılmaktadır. E. H. Ayverdi ise, Turhan Bey'in yukarıda tarihleri belirtilen vakıflarının dışında, H. 852/M. 1448 tarihli üçüncü bir vakfiyesinin olabileceğini ileri sürmektedir.⁵¹ Külliye'nin merkezi konumundaki caminin, Bosna'da yapılan ilk cami olduğu kabul edilmektedir.⁵² Eserin inşa tarihi ve Turhan Bey'e mal edilişi konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, bu konularda kesin bilgi verecek herhangi bir yazılı belge yoktur. 1941 yılında tahrip edilen külliye'ye ait yapılardan caminin minaresinin orijinal olduğu ve üslup bakımından XV. yüzyıl minarelerine benzediği ileri sürülmektedir. Kareye yakın planlı caminin 1941 yılındaki tahribattan sonra büyük ölçüde yenilendiği ve bu nedenle, döneminin belirlenmesine yönelik ipuçları vermediği bilinmektedir. Külliye'nin bir parçası olan çeşme cami ile çağdaş olmayıp, üzerindeki kitabeden H. 1334/M. 1915'te yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵³ Caminin haziresinde bulunan ve niteliği tam olarak anlaşılamayan taş yığınlarının, Turhan Bey'in türbesine ait olduğu ileri sürülmekte ise de, aslında Turhan Bey'in mezarının, Edirne Uzunköprü'de Kırkkavak Köyü'ndeki külliyesi içerisinde bulunan türbede olduğu bilinmektedir.

15. Jepçe Köyü'nde Kule: Ustikolina'da külliyesi bulunan Turhan Bey'e atfedilen, ancak hakkında herhangi bir yazılı belgeye şimdilik ulaşamayan Kule'nin, Bosna-Hersek'te Jepçe'ye bağlı Jeşçe Köyü'nde harap bir vaziyette olduğu bilinmektedir.⁵⁴

⁵⁰ Ayverdi, IV, 1974, 787.

⁵¹ Ayverdi, II, 1981, 477.

⁵² Ayverdi, II, 1981, 477.

⁵³ Caminin planı, fotoğrafları ve inşa tarihi ile ilgili görüşler için bkz. Ayverdi, II, 1981, 477- 478, res. 782- 785.

⁵⁴ Ayverdi, II, 1981, 529.

B. Ömer Bey'in yaptırmış olduğu eserler:

1. Malkara Ömer Bey Külliyesi: Turhan Bey'in büyük oğlu Ömer Bey, Tekirdağ Malkara'da Gazibey Mahallesi'nde

a. cami

b. kervansaray,

c. türbeden oluşan bir külliye yaptırmıştır. H. 889/M. 1493- 1494 tarihli vakfiyesinden⁵⁵ anlaşıldığına göre Ömer Bey Malkara'da ayrıca **bir cami, üç mescit** ve **dört dükkan** yaptırmıştır. Malkara kadısına gönderilen bazı hükümlerden de, vakfiyedeki kayıtların doğruluğu anlaşılmaktadır.⁵⁶ Vakfiyesine göre, Ömer Bey kurduğu vakfa, Dimetoka ve Malkara'da değirmenler, dükkanlar, binalar, araziler, bağlar ile Yenişehir (Larissa) ve Tırnova'nın cizyelerini vakfetmiştir.⁵⁷ Külliye'den günümüze cami ve Ömer Bey'in türbesi sağlam olarak ulaşmıştır.

Cami, giriş kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre, H. 893/M. 1487-1488'de Gazi Turhan Beyzade Gazi Ömer Bey tarafından yaptırılmıştır.⁵⁸ Günümüze sağlam olarak ulaşan cami, kare kübik planlı ve kubbeli olup, kuzeyinde üç bölümlü ve üzeri kubbelerle örtülü son cemaat yeri vardır. Düzgün kesme köfeki taşıyla inşa edilen eserin kuzeybatı köşesine bitişik minaresi bulunmaktadır.⁵⁹ Cami, günümüze kadar bir çok onarım geçirmiş olmasına rağmen, asli yapısını korumaktadır.

⁵⁵ Ömer Bey'in Malkara'daki eserleri için kurduğu vakfa ait vakfiye; VGM arşivinde, esas defter 1/2, sıra 701, defter no: 133- 29'da kayıtlıdır. Bkz. Serez, 1993, 70. Ömer Bey'in vakıf kaydı için ayrıca bkz. Sezgin, 1996, 123- 124'den naklen: BOA, TD 75, s. 555- 556.

⁵⁶ Anonim, 1998, 88.

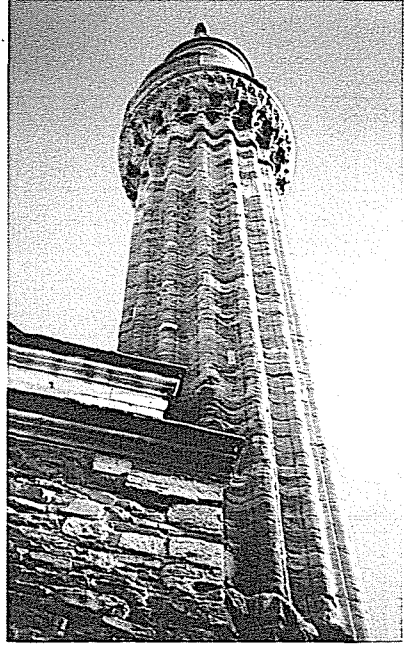
⁵⁷ Anonim, 1998, 93.

⁵⁸ Yüksel, V, 1983, 327.

⁵⁹ Ömer Bey'in Malkara'daki külliyesini ayrı bir çalışmada ayrıntılı olarak ele alacağımızdan, burada sadece, kısa ve genel bilgiler verilmekle yetinilmiştir. Caminin plan ve fotoğrafları ile kısa tanıtım için bkz. Yüksel, V, 1983, 327- 330, şekil 105, res. 484- 492.

9. Tekirdağ- Malkara Gazi Ömer Bey Camisi'nin genel görünümü

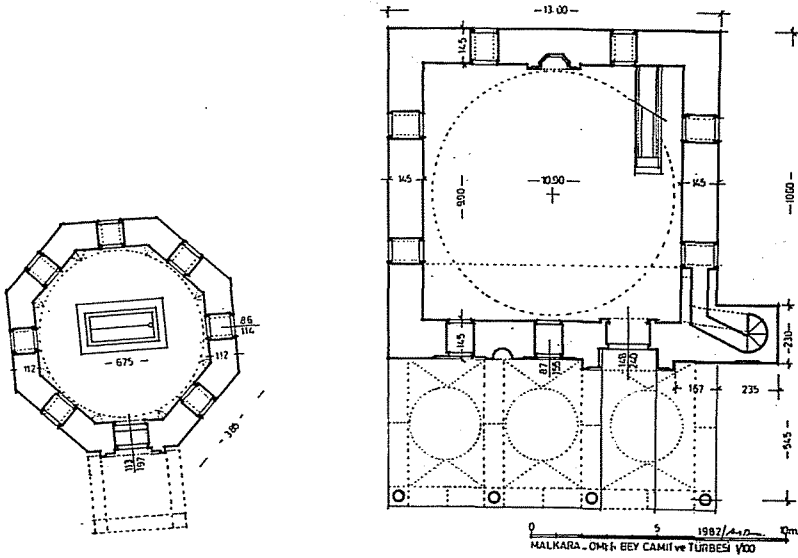
10. Gazi Ömer Bey Camisi'nin minaresi

11. Gazi Ömer Bey Camisi'nin kuzey cephesi ve minaresi

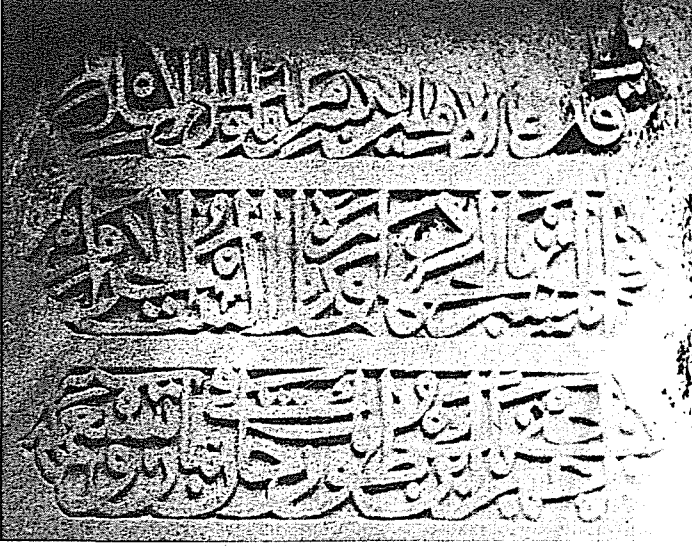
12. Gazi Ömer Bey Camisi'nin inşa kitabesi (Ayverdi'den)

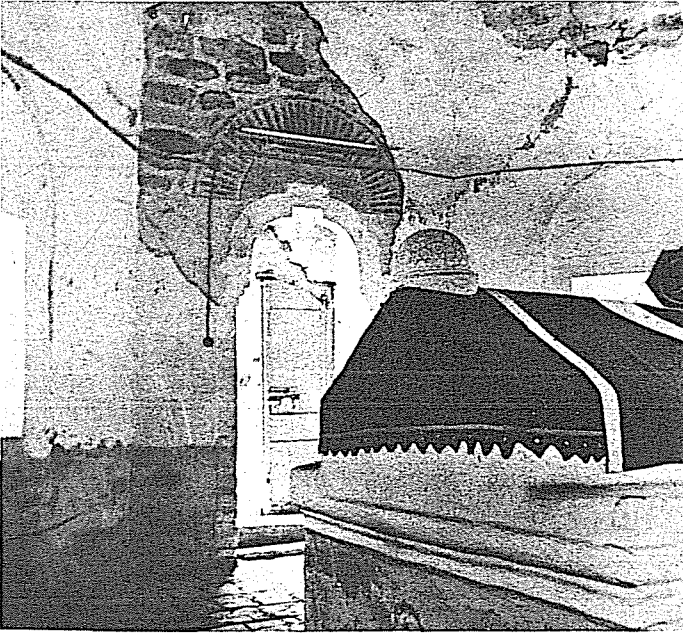
13. Gazi Ömer Bey Camisi ve Türbesi'nin planı (Ayverdi'den)

14. Gazi Ömer Bey Türbesi'nin genel görünümü

15. Gazi Ömer Bey Türbesi'nin inşa kitabesi (Ayverdi'den)

16. Gazi Ömer Bey Türbesi'nin içten görünümü (Ayverdi'den)

Ömer Bey'in türbesi kendisine ait caminin kuzeydoğusunda, hazirede sağlam bir şekilde yer almaktadır. Kapalı türbeler grubuna giren yapı, içten ve dıştan sekizgen planlıdır. Üzeri kubbe ile örtülü türbe, dıştan düzgün kesme köfeki, içten ise moloz taş ile inşa edilmiştir. Türbenin içerisinde, Ömer Bey'e ait olduğu düşünülen ve geometrik süslemeli bir baş taşı bulunan sanduka vardır. Türbenin kuzey cephesindeki girişi üzerinde yer alan mermer kitabe, H. 908/M. 1502 tarihi yazılıdır.⁶⁰ Bu tarihin Ömer Bey'in ölüm tarihi mi, yoksa türbenin inşa tarihi mi olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak, *Sicill-i Osmani*'de Ömer Bey'in, M. 1489'daki Mısır savaşında kaybolduğu bilgisi bulunmaktadır.⁶¹ Şayet bu bilgi, Ömer Bey'in ölüm tarihi veya ona yakın kabul edilirse türbenin, Ömer Bey'in ölümünden sonra yapıldığı ve dolayısıyla kitabesindeki tarihin de, yapının inşa tarihi olabileceği düşünülebilir.

2. Malkara'da Ömer Bey'in yaptırmış olduğu diğer eserler:

a. cami,

b. mescit (üç adet),

c. tekke. Ömer Bey'in Malkara'da bir camisi, üç mescidi ve bir tekkesinin olduğu, vakfiyesinde kayıtlıdır.⁶² Ancak, bu eserler ile ilgili daha fazla bilgi şimdilik bulunamamıştır.

3. Malkara Batkın (?) -Ballı (?) Köyü Ömer Bey Tekkesi: Ömer Bey'in Malkara'nın Batkın veya Ballı köyünde bir tekkesinin olduğu ileri sürülmektedir,⁶³ ancak bu konuda herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

4. Edirne Ömer Bey Mescidi: Ömer Bey'in Edirne'de yaptırdığı ileri sürülen⁶⁴ bu mescit hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.

5. Teselya- Yenişehir (Larissa) Ömer Bey Külliyesi: Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde, Larissa ovasının ortasında, Pinios nehri kıyısında bulunan ve Osmanlı idaresine girdiği tarih tartışmalı olan ancak, II. Mehmet döneminde Gazi Turhan Bey tarafından kesin olarak fethedildiği kabul edilen Yenişehir'de (Yenişehir-i Fenar, Larissa) ilk teşkilat ve imar faaliyeti yine bu yıllarda başlamıştır⁶⁵.

⁶⁰ Türbe hakkında bilgiler (metin, plan ve fotoğraflar) ile Arapça kitabesinin metni için bkz. Yüksel, V, 1983, 330, şek. 105, res. 493- 495.

⁶¹ Mehmed Süreyya, 4, 1996, 1313.

⁶² Anonim, 1998, 88, 93.

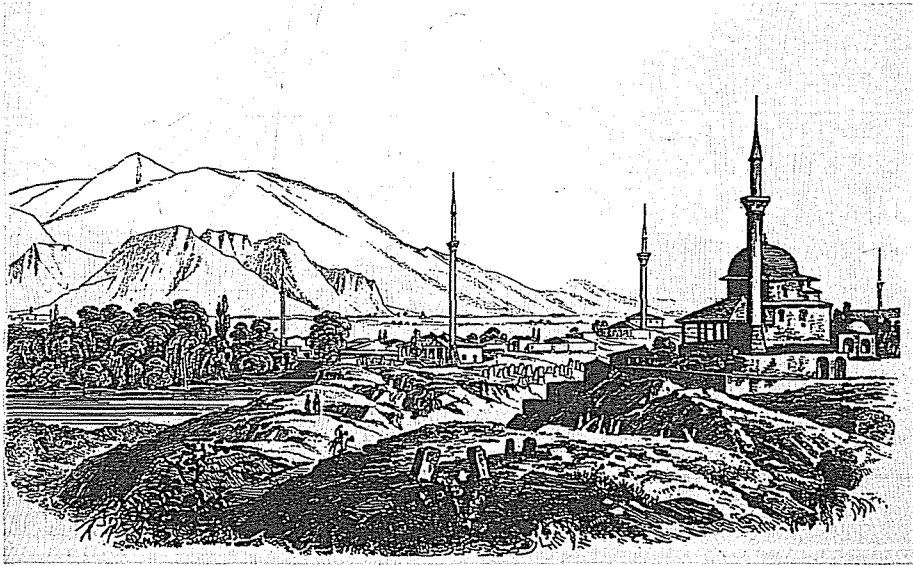
⁶³ Anonim, 1998, 93.

⁶⁴ Anonim, 1998, 93.

⁶⁵ Halaçoğlu, 1974, 90- 92.

17. Yunanistan - Yenişehir'in (Larissa) 1819'daki genel görünümü (Dodwell'den)

18. Yenişehir'in (Larissa) 1869'daki genel görünümü (Pouqueville'den)

Yenişehir'de ilk vakfı kuran Turhan Bey, kendi isteği üzerine, sahip olduğu evkafı oğlu Ömer Bey'e vermiştir. Tapu kayıtlarındaki bilgilere göre, Ömer Bey'in Yenişehir'de, üzerine kayıtlı bulunan vakıf eserler arasında cami, zaviye, bedesten, bozahane, kervansaray, eski hamam, yeni hamam ve 315 dükkan yer almaktadır.⁶⁶ Evliya Çelebi de, tapu kaydını doğrular nitelikte, Yenişehir'de Ömer Bey'e ait olan bir cami, bir bedesten, çok sayıda dükkan ile eski ve yeni adlı iki hamamın varlığını bildirir.⁶⁷ Arşiv belgeleri ve yayınlardan elde edilen bilgilerden hareketle Ömer Bey'in Yenişehir'de

a. cami,

b. bedesten,

c. eski hamam,

d. yeni hamam,

e. kervansaray,

f. zaviye,

g. bozahaneden oluşan bir külliye yaptırdığı anlaşılmaktadır. Külliye yapılarının şimdiki durumu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Yunanistan'daki Türk eserleri üzerine yapılan araştırma ve yayınlarda,⁶⁸ Yenişehir'deki bu külliye söz edilmemesi, eserlerin günümüze ulaşmadığı düşüncesini akla getirmektedir. Ömer Bey Camisi'ni kurşun örtülü ve oldukça süslü olarak tanımlayan Evliya Çelebi, caminin minaresinin ibret verici, seyre değer, içinin boş olduğunu ve iç yüzündeki duvarı etrafına taş merdiven konularak en üst seviyeye kadar çıkıldığını bildirmektedir. Ayrıca caminin Ömer bin Durhan tarafından inşa edildiğine dair kitabenin giriş kapısı üzerinde olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁹ Ancak, Ali Emiri Efendi tarafından yayınlanan inşa kitabesine göre eser, H. Şaban 878/M. 1473 Kanun-ı evvel'de inşa edilmiştir.⁷⁰ Bu tarih, Ömer Bey'in Mora'daki faaliyetleriyle de örtüşmektedir. Evliya Çelebi ayrıca, Ömer Bey'in Yenişehir'deki iki hamamını bani adı vermeden Eski ve Yeni hamam şeklinde kaydeder. Şehrin ortasında

⁶⁶ Halaçoğlu, 1974, 92, dipnot 11, 94. Ayrıca Halaçoğlu makalesinde, H. 1243/M. 1827 yılında hazırlanmış ve mevcut mimarlık eserlerini - özellikle camileri- gösteren Yenişehir'in bir planını yayınlamaktadır. Söz konusu planda, araştırma konumuza giren Ömer Bey Camisi'nin de yeri işaretlenmiştir. Bkz. adı geçen makale ve sonundaki harita. Yenişehir'deki Ömer Bey Camisi ve zaviyesi ile diğer eserler hakkında bkz. Tuğlacı, 1985, 407.

⁶⁷ Evliya Çelebi, 8, 1985, 40- 42.

⁶⁸ Eyice, 1954, 152- 182; Eyice, 1955, 205- 230; Halaçoğlu, 1974, 89- 100; Ayverdi, IV, 1982; Çam, 2000.

⁶⁹ Evliya Çelebi, 8, 1985, 40- 41.

⁷⁰ Kitabenin Arapça metni için bkz. Ayverdi, IV, 1982, 310. Ali Emiri Efendi'nin kitabeyi yayınladığı makale için bkz. Ayverdi, IV, 1982 ve dipnot 2'deki yayına.

kale benzeri, kagir kubbeli, dört demir kapılı bir bedesten ile çok sayıda sanatkar dükkanı bulunduğunu bildiren gezgin, üzeri kiremit kaplı 21 hanın varlığına da işaret eder.⁷¹ Muhtemelen Evliya Çelebi'nin kaydettiği bedesten ile han (kervansaray)lardan bir tanesi ve dükkanlardan bazıları, Ömer Bey vakfına aitti.

6. Livadya Ömer Bey Camisi: Atina'nın 120 km. kuzeybatısında, Korint körfezine yakın bulunan Livadya kasabası, Ömer Bey tarafından II. Mehmet zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. İlk olarak idaresi Ömer Bey'e verildiği için Mirliyalık olan kasabanın en meşhur camisi, aşağı çarşıdaki Ömer Bey Camisi'dir. Küçük boyutlu caminin⁷² inşa tarihi, mimari özellikleri ve günümüze ulaşmış ulaşmadığı konusunda hiçbir bilgi yoktur.

19. Yunanistan - Livadya'nın (Libadea) 1819'daki genel görünümü (Dodwell'den)

⁷¹ Evliya Çelebi, 8, 1985, 41- 42.

⁷²Gökbilgin, 1952, Vakfiyeler, 250; Evliya Çelebi, 8, 1985, 66- 67; Ayverdi, IV, 1982, 241.

IV. Değerlendirme ve Sonuç:

Devletin kendilerine sağlamış olduğu imkan ve kolaylıklardan yararlanarak büyük mülkler ve gelir elde eden akıncı ailelerinden (Mihaloğulları, Turhanogulları, Evrenosoğulları, Malkoçoğulları) her biri, buldukları bölgenin imar edilmesi ve her bakımdan gelişmesi için vakıflar kurarak fetih faaliyetlerindeki öncülüklerini, bir köy, kasaba veya şehrin kurulup, gelişmesi, şenlenmesi ve kalkınmasında da göstermişlerdir. Diğer akıncı aileleri gibi, Rumeli'ye yapılan akınlarda ve birçok yerleşim biriminin fethedilmesinde etkin rol oynayan Turhanogulları, başarılarının karşılığı olarak devletten süreklili destek görmüşler ve her bakımdan güçlü bir konuma ulaşmışlardır. Bu bağlamda, Turhanogulları ailesine mensup kişiler (Turhan Bey, Ömer Bey, Hasan Bey), Balkanlar'da, başta Yunanistan (Yenişehir, Tırhala, Livadya, Eğriboz, Tırnova gibi) ve Bosna-Hersek'e bağlı (Ustikolina, Jepçe gibi) yerleşim birimleri olmak üzere, Türkiye'de Tekirdağ- Malkara, Edirne- Uzunköprü ile ayrıca Kudüs'te; cami, mescit, zaviye, medrese, mektep, han, hamam, bedesten, dükkan, türbe, imaret gibi dini-sosyal- ticari nitelikli eserler inşa ettirmişlerdir. Gelirlerinin bir kısmıyla kurdukları vakıflarla, başta cami, mescit, medrese, mektep, zaviye, türbe gibi yapıların bakım, onarım ve personel giderlerini karşılayacak ticari nitelikli (han, hamam, bedesten, dükkan, değirmen gibi) binalar ile bağ, bahçe ve arsaları vakfetmişlerdir. Böylece hem bölgenin kalkınmasına ve hem de halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek eserler inşa ettirerek şehirlerin fiziki dokusunun şekillenmesine öncülük etmişlerdir. Akıncı ailelerinin bu yapı faaliyeti, devletin Balkanlar'daki askeri, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel etkinliğini de belli ölçülerde sağlamıştır.

Yukarıda, kaynak ve yayınların yardımıyla, Turhanogulları ailesine mensup kişilerin Anadolu ve Balkan coğrafyasının birçok yerinde yaptırmış oldukları değişik fonksiyonlu 55 mimarlık eseri tespit edilmiştir.⁷³ Ağırlıklı olarak cami ve mescitlerin ön plana çıktığı bu yapı faaliyetinde; on dokuz cami ve mescit,

⁷³ Elde edilen sayıya, değirmen, dükkan vb. küçük ölçekli yapılar dahil edilmemiştir. Arşiv belgeleri üzerinde ve arazide yapılacak yeni araştırmalarla bu sayının daha da artacağını ve kesin sayının ortaya çıkacağını tahmin etmekteyiz. Bu bağlamda, Dr. Levent Kayapınar'ın arşiv belgelerinden yararlanarak hazırlanmış olduğu çalışma sonucunda, Turhanogulları ailesine mensup kişilerin 70 civarında mimarlık eseri inşa ettirdiği ortaya çıkmıştır. Akıncı ailelerinin Anadolu ve Balkanlar'daki imar faaliyetlerine yönelik bir yüksek lisans tezi hazırlayan ve daha sonra bu çalışmasını kitap şeklinde yayınlayan H. Ç. Arslan, Turhanogulları ailesine mensup kişilerin inşa ettirdikleri eserlerin sayısını, oldukça eksik biçimde, 21 olarak vermektedir. Bkz. Arslan, 2001, 115.

dokuz tekke-zaviye-hankah, dört imaret, üçer türbe, kervansaray-han, hamam, medrese, mektep ile birer çeşme, kule, bozahane ve kilisenin inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, değişik yerleşim birimlerinde çok sayıda dükkan ve değirmenin de aynı aile tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Eserlerin banisi olarak, ailenin en meşhurları kabul edilen Turhan Bey, Ömer Bey ve Hasan Bey dikkati çekmektedir. Ailenin diğer kişilerinin gerek hayatları ve gerekse imar faaliyetleri konusunda şimdilik yeterli bilgi elde edilememiştir.⁷⁴ Ailenin kurucusu konumundaki Turhan Bey, Türkiye'de üç cami ve mescit, ikişer tekke-zaviye-hankah ve medrese, birer han, hamam, mektep ve imaret; Yunanistan'da yedi cami-mescit, üçer tekke-hanıkah-zaviye ve imaret, birer mektep ve medrese, iki hamam; Bosna- Hersek'te birer cami, mektep, türbe, çeşme ve kule; Bulgaristan'da bir kilise, İsrail'de bir hanıkah olmak üzere toplam 36 eser yaptırmıştır. Turhan Bey'in oğlu Ömer Bey ise, Türkiye'de yedi cami-mescit, iki tekke-zaviye-hanıkah, birer han ve türbe; Yunanistan'da ikişer cami- mescit ve hamam, birer bedesten, han-kervansaray, tekke ve bozahane olmak üzere toplam 19 eser inşa ettirmiştir. Bazen bir külliye, bazen de tek yapı ölçeğinde eserler yaptıran Turhanoğulları yer seçiminde, şehrin fiziki açıdan gelişmesine yön verecek noktaları tercih etmişler ve böylece bu bölgede bir mahalle, köy veya kasabanın oluşmasını sağlamışlardır.

Hiç şüphesiz belirlenebilen eserlerin, Turhanoğulları ailesinin imar faaliyetlerinin tamamını yansıttığını söylemek mümkün değildir. Çünkü, gerek İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı ve Topkapı Sarayı gerekse Ankara'daki Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde hâlâ tasnif edilip, incelemeyi bekleyen çok sayıda belge vardır. Ayrıca, arşiv belgelerinden saptanan eserlerin, arazi çalışmasıyla sürdürülmesi ve karşılaştırmasının yapılarak, mevcut olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede, Turhanoğulları ve diğer akıncı ailelerinin Anadolu ve Balkanlar'da yaptırmış oldukları eserlerin tam ve doğru bir envanteri çıkarılmış olacaktır. Daha sonra da, mevcut eserlerin ayrıntılı incelemesi, tanıtılması, karşılaştırma ve değerlendirmesi yapılarak, Türk mimarisi içerisindeki yeri açıklığa kavuşturulmalıdır. Biz bu çalışmamızda, Turhanoğulları ailesine bağ-

⁷⁴ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, L. Kayapınar yapmış olduğu araştırma ile Turhanoğulları ailesinin askeri, siyasi ve kültürel faaliyetleri ile seçerisini büyük ölçüde açıklığa kavuşturmuştur. Böylece, bu aile hakkında bilinenlerin birçoğunun yanlışlığı ve bilinmeyen pek çok yönü de ortaya konulmuştur. Dileğimiz, bu yöndeki çalışmaların, Osmanlı tarihinin özellikle erken dönemi için oldukça büyük öneme sahip diğer akıncı aileleri hakkında da yapılmasıdır.

lanan eserleri, kaynak ve yayınlardan hareketle tespit etmeye ve bulunabilmiş ise haklarında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Hata ve eksikliklerin olacağı kesindir. Arşiv belgelerine dayalı olarak yapılacak araştırmalarla, yanlışlık ve eksiklikler giderilecektir. Böylece, özellikle Balkan coğrafyasında Osmanlı döneminde kurulan, büyüyen (köy, kasaba, şehir gibi) yerleşim birimleri ile buralarda inşa edilen mimarlık yapıtlarının niteliği, ve sosyal, kültürel, ticari, ekonomik ve askeri bakımlardan bölgeye etkileri belirlenmiş olacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz arşivler ile sahada yapılacak araştırma ve incelemeler, E. H. Ayverdi ile M. Kiel'in kısıtlı imkanlarla başlattığı ve başardığı çalışmaların bir devamı, hedeflenen amaca ulaştırılması yönünde atılmış adımlar olacaktır.

KAYNAKÇA:

- Akdağ, M., **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1243-1453**, C. 1, (3. Basım), İstanbul, 1979.
- Aktepe, M. M., "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", **İ. Ü. Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, C. X, İstanbul, 1953, s. 299- 312.
- Altınay, A. R., **Türk Akıncıları**, İstanbul, 1933.
- Anonim, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Malkara**, İstanbul, 1998
- Arslan, H. Ç., **Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300- 1451)**, Ankara, 2001.
- Ayverdi, E. H., **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk**, C. IV, İstanbul, 1982.
- Ayverdi, E. H., **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya**, C. III, İstanbul, 1981.
- Ayverdi, E. H., **Fatih Devri Mimarisi, Zeyl**, İstanbul, 1961.
- Ayverdi, E. H., **Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806- 855 (1403- 1451)**, İstanbul, 1972.
- Ayverdi, E. H., **Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri, 855- 886 (1451-1481)**, İstanbul, 1973.
- Ayverdi, E. H., **Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri, 855- 886 (1451-1481)**, C. IV, İstanbul, 1974.
- Babinger, F., "Turhan Bey", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C.12, İstanbul, 1988, s. 104- 106.
- Bağman, L., **Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri**, Edirne, 1996.
- Baltacı, C., **XV- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilat, Tarih**, İstanbul, 1976.

- Barkan, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila devirlerinin kolonizatör Türk derişleri ve zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S. II, İstanbul, 1942, s. 279-386.
- Bees, N. A., "Mora" maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1988, s. 413- 427.
- Bilge, M., **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1984.
- Çam, N., **Yunanistan'daki Türk Eserleri**, Ankara, 2000.
- Çevik, H., **Tekirdağ Tarih Araştırmaları**, İstanbul, 1949.
- Delilbaşı, M. - Arıkan, M., **Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter- i Sancak-ı Tırhala**, Ankara, 2001.
- Eyice, S., "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", **İ. Ü. Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, C. XII, İstanbul, 1955, s. 205- 230.
- Eyice, S., "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", **İ. Ü. Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, C. XI, İstanbul, 1954, s. 157- 182.
- Gökbilgin, M. T., "Mihaloğulları" maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1979, s. 285- 292.
- Gökbilgin, M. T., **XV- XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar- Mülkler- Mukataalar**, İstanbul, 1952.
- Gökçek, Y., **Köse Mihal Oğulları**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1950.
- Göyünc, N., "Mora'da Osmanlı- Türk İnşa Faaliyetleri", **İ. Ü. E. F. Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 1, İstanbul, 1972, s. 13- 18.
- Halaçoğlu, Y., "Teselya Yenişehiri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma", **İ. Ü. E. F. Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 2- 3, (1973- 1974), İstanbul, 1974, s. 89- 100.
- Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't- Tevarih**, C. 1- 5, (yahnlaştırın İ. Parmaksızoğlu), Ankara, 1979.
- İnalcık, H., "Rumeli" maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1964, s. 766- 773.

- İnalçık, H., **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I**, (2. Baskı), Ankara, 1987.
- Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri**, (yayına haz. N. Akbayan), (eski yazıdan aktaran S. A. Kahraman), C. 1- 5, İstanbul, 1996.
- Mehmet Zillioğlu Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Sad. M. Çevik), C. 8, İstanbul, 1985.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Müneccimbaşı Tarihi**, C. I- II (Türkçeleştiren İ. Erünsal), İstanbul, ty.
- Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, (baskıya hazırlayan: Atsız), İstanbul, ty.
- Özcan, A., "Akıncı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1989, s. 249-250.
- Özer, M., **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.- XIX. YY.)**, (S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998.
- Özer, M., "Edirne- Uzunköprü- Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi", **Sanatta Asya- Anadolu İlişkileri Sempozyumu**, 6- 7 Mart 2003 Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Ankara, (baskıda), 1- 16.
- Parmaksızoğlu, İ., "Turhan Bey, Gazi", **Türk Ansiklopedisi**, C. XXXII, Ankara, 1983, s. 19- 20.
- Peremeci, O. N., **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939.
- Serez, M., **Tekirdağ ve Çevresi Vakfiyeleri**, Tekirdağ, 1993.
- Sezgin, İ., "Malkara şehri (1475- 1601)", **İlmi Araştırmalar**, S. 2, İstanbul, 1996, s. 119- 130.
- Sezgin, İ., "Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve İlk Fetihler", **Osmanlı**, (ed. G. Eren), C. 1, Ankara, 1999, s. 212- 216.
- Tacan, N., **Akıncılar ve Mehmed II, Bayezid II Zamanlarında Akıncılar**, İstanbul, 1936.

- Timur, T., **Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni**, (2. baskı), Ankara, 1979.
- Tuğlacı, P., **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, 1985.
- V. G. M. Arşivi, Ömer Bey'in Malkara'daki Eserlerine Ait **H. 889/M. 1493- 94 tarihli vakfiye**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Esas defter ½, Sıra 701, Defter No: 133- 29.
- V. G. M. Arşivi, Turhan Bey'in Yunanistan Yenişehir'deki Eserlerine Ait **H. 850/M. 1446 tarihli vakfiye**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 743, s. 146- 148.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Akıncı", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, 1965, s. 239- 240.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Osmanlı Tarihinin İlk Devrelerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi", **Belleten**, C. XXI, S. 81- 84 (2. baskı), Ankara, 1997, s. 172- 188.
- Yüksel, İ. A., **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri, (886- 926/ 1481- 1520)**, C. V, İstanbul, 1983.